08/01/2021

Седам векова манастира Грачаница: С анђелима и народом

Какав је народ у Грачаници, Теодора?”, пита игуманија Татијана своју монахињу из сестринства.

„Ангелски, мати, ангелски!”, одговара млада калуђерица.

Сутрадан је дошао свештеник, бацио своју велику црну торбу на сто строге грачаничке игуманије, одложио епитрахиљ, крст и требник и рекао: „Са дна до врха Грачанице – нико ме није у кућу примио!”

„Теодора, црна Теодора, овај твој ангелски народ, попа у кућу не прима!”, виче игуманија Татијана.
Доба је најтврђег комунизма, средина двадесетог века. У цркви пребогатог српског краља Милутина, што је градио храмове од Крке до Јерусалима, и делио прилоге од Барија до Будима, влада потпуна пустош. Глад, оскудица у одећи, комунистичка администрација у конаку, земља одузета, каса за прилоге је постала партијска и закључана. Међутим, то није основна брига која мучи чуварке најлепше српске цркве. Теодора зна свако лице на фрескама, посебно воли анђеле и радо говори како се не зна ко је лепши – да ли анђео који спушта круну на главу краљице Симониде, или млада царска ћерка.

Молитва међу фрескама после ропског рада на пољу, набавка првих коња за рад, Путка и Везире, стицање права на било какав статус, посета Јосипа Броза, јесу утицали на живот, али опет, изнад свега тога, нешто друго морале су да чувају грачаничке монахиње! Морале су да сачувају ангелско лице свога народа, и његову везу са светињом која се вековима одржавала о танкој нити. Идеологија је раздвојила манастир од народа и готово га претворила у музеј.

„Узми блокче и оловку и иди у парохије, па нек тебе прима твој ангелски народ”, наредила је љута игуманија.

„Први ми је капије отворио Шујо, а његова жена Дренка се радује: ’Имаш ли свеће? Имам, имам!’ И тако од врха до дна Грачанице, само једна кућа одби да прими светињу”, сведочи монахиња Теодора.

Од тада је она носила освећену водицу, ишла да реже славске колаче, разговарала са болеснима… Кумује стотинама људи, одлази пешке по сиротињском Новом Брду и зауставља тешке камионе да се, у несигурним временима, врати у свој манастир. Она никада није раздвајала анђеле високог уметничког домета са грачаничког зида, од анђела у своме народу и људима које је сусретала, без освртања на било коју врсту припадности. Да ли се ово искуство, наслеђено из векова немирног живота, из молитви и разумевања вредности тако присно и интимно уградило Грачаницу? Да ли је оно природни део српског културног контекста? Личности које су свој живот уградиле у светињу о томе и не размишљају, а промисао је хтео да, управо, монахиња Теодора 2020. постане игуманија Грачанице и да дочека седамстоти рођендан најлепше српске цркве.

Историје уметности, научници, путописци, књижевници и песници, духовници и дипломате остављали су записе, радове, импресије сведочења; славили су и објашњавали чудесни споменик на реци Грачанки код Приштине. Лакоћа њеног израза, нежност камене чипке и нестварне масе камена и опеке које чине степенице ка небу издвојиле су ову архитектуру из корпуса стварања целог источног света. Она је завршно дело једног мало уморног старца. Држи је нежно у рукама, док анђео лети изнад композиције пун радости због дела које приноси Богу.

„На зидовима Грачанице било је сабрано и значајно допуњено огромно богатство тема створено у црквама краља Милутина током друге деценије 14 века”, кажу Милка Чанак Медић и Бранислав Тодић.

После првог Божића 1321, пре седам векова, краљ градитељ је у јужном ђаконикону дао да се испише Грачаничка повеља, документ о оснивању, нека врста личне карте, са селима, међама и именима људи повезаних са светињом. У њој, Милутин, „праунук светог господина Симеона” (Стефана Немање), служи „мојем Христу и његовој матери”, брине о својим греховима и изричито каже ко ће за Грачаницу да припрема мед, меље жито, а зна се ко три дана лови зечеве.

Разорна времена око Маричке и Косовске битке односила су благо Грачанице и ропство је пало на њен живот. Народна поезија и њени певачи „вреднују” Грачаницу и пред њеном се лепотом, као неспорним ауторитетом, правдају и одговарају где је потрошено благо родоначелника Стефана Немање. Ту недоумицу, како је и очекивано за епску песму, може решити само Свети Сава. Драма самог догађаја заслужује да ова песма има један од лепших почетака неке песме у нашој књижевности: „Збор зборила господа хришћанска/Код бијеле цркве Грачанице.”

У сред отоманског мрака митрополит Никанор је нашао могућност да, на трагу и програму Штампарије Црнојевића, 1539. штампа овде октоих петогласник. У грчевитој обнови Пећке патријаршије, коју су започели предузимљиви патријарси Соколовићи и њихов брат велики везир Мехмед, Грачаница је била један од центара обнове духовности и Немањића државе који шири свој утицај по дубини територије.

Најтежи период ропства 1878–1912. обновљена држава Србија решава једноставном стратегијом – на најтежа места шаљу се најбољи људи. Пред Грачаницу стижу Бранислав Нушић, Војислав Илић, а Милан Ракић отвора

Симонидине очи и широко их уводи у српски културни контекст. Грачаничка, свештеничка и књижевничка породица Поповић снажно се уграђује у живот манастира.

Није било очекивано да након фаталних губитака Првог светског рата из позиције жртве и победника овај споменик добије дуг и нормалан развој и предах. Граде се конаци, али је опоравак ипак преспор. Ову пренапрегнуту историју у судару са нежношћу Грачанице уочила је и разумела списатељица и путописац, борац за женска права, Енглескиња Ребека Вест.

У чувеној књизи „Црно јагње сиви соко”, путопису по југословенским земљама, пореди француску катедралу у Шартру са српском Грачаницом и види је као громаду немањићког царства око које је нестала једна цивилизација. „Али утисак је као кад би катедрала у Шартру била лишена свега што је онда, и одонда, била Француска. Као кад не би било Париза, Сорбоне, Француске академије, у ствари, макар једног савременог представника културе која је градила катедралу.” Ширину грачаничке посебности и самоће она је сагледала од 1936. до 1939. уочи Другог светског рата и закључила: „нигде да човек угледа неко пуначко пиле, кило бутера, боцу доброг вина или удобан кревет”.

Тешко је у историји наћи тренутак када Грачаница, и у добру и у злу, није поделила удес свога народа, његове духовности, културе и државе. Бомбе НАТО пакта падају по винограду, а у ваздух је одлетела кућица са чуваром, деда Пером, све је збрисано, само је он остао неповређен. Тресе се Грачаница, спава се у подрумима, ваздушни удари и таласи експлозија одваљују врата, пада се по конацима.

„Улога овог манастира посебно се потврдила и у најновијем страдању од 1999. године када, силом прилика, постаје седиште рашко-призренског епископа и један од главних стубова опстанка нашег народа изложеног систематском прогону и насиљу. Након што су приштевски Срби протерани из свог града Грачаница је постала њихово уточиште, а манастир место њихове утехе и духовне снаге”, каже за „Политику” епископ рашко-призренски Теодосије.

Он седам векова манастира Грачаница види као велику радост, јер „црква божија непрекидно обележава свој ход и живот кроз историју различитим јубилејима”.

„Свакодневно прослављамо светитеље Божије на дан њиховог рођења за

небо, односно на дан њиховог престављења Господу. Сходно томе, обележавамо и прослављамо године живота наших светих цркава и манастира на Косову и Метохији који, стојећи на земљи, рођени су за вечност. Ти јубилеји су битни за нас као подсетник на две хиљаде година присуства цркве божије на овим просторима, као и вишевековног присуства српског народа на простору који он доживљава као своју свету заветну земљу. Ове године навршава се седам векова од како је света Грачаница сграђена као последњи драгуљ у низу задужбина светог краља Стефана Милутина Немањића. Овај јубилеј нам враћа понос као народу, али нас подсећа и на огромну одговорност да оно што је седам векова опстало не пропадне за нашега времена. Обележавајући јубилеје, ми сагледавамо своју пролазност. Грачаница је многа поколења дочекала и испратила, а стоји све дубље укорењена у свету косовску земљу", каже епископ Теодосије.

Место и положај Грачанице у косовском завету, као конститутивном обрасцу српског идентитета, издвојено је и посебно. На питање Ребеке Вест о могућностима опстанка без академије, науке и елита историјски и животно је одговорила Грачаница постајући, једним својим делом, академија, школа, извор вредности и инспирација.

У једном периоду после 1999. постаје политички центар Срба Косова и Метохије, а Унеско је 2006. године уписује на своју Листу светске културне баштине.

Дипломате, генерали, војске, новинари, тенкови, бодљикава жица на зиду, најбољи телефонски сигнал на гомили камења иза олтара, дају ново лице Грачаници. На тој гомили камења, на прстима се најчешће телефонира отац Сава Јањић и нервира остале који чекају испред „говорнице. У погрому 17. марта 2004, нови прогнаници су под њеним кровом, манастир храни и неуморно подржава живот. Све је динамично у затвореном грачаничком гету и сваким даном се мора тражити ново решење и одговор на нове изазове. Манастир је физички угрожен, јер одмах поред њега пролази магистрални пут Приштина–Гњилане и тешки камиони, нова националистичка и преобликована свест Албанаца, њихова наука и институције тврде да је реч о албанској цркви и косовском културном наслеђу.

У међувремену, владика Теодосије, управо ових месеци, довршава велику економију на имању враћеном упорношћу сестара и мати Теодоре, која понавља: „Радосно се дочекује седам векова Грачнице. Много нас воли Мајка Божија!"

Живојин Ракочевић

Фо-то „Глас југа”/Живојин Ракочевић

mitropolija.com